

УДК 32.019.51

Ю. Ж. ШАЙГОРОДСЬКИЙ

Український центр політичного менеджменту, м. Київ

МІФ ЯК ІНТЕГРОВАНА ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 5–8

Досліджуються теоретичні й практичні аспекти політики у взаємодії наукових і міфологічних її складових. Розкривається сутність політичного міфу та його роль у формуванні політичної свідомості і політичного буття.

Міфологія стає невід'ємною складовою сучасної політичної теорії, наповнюється конкретним змістом завдяки новим дослідженням у політології, філософії, соціології, психології, історії тощо. З одного боку, це свідчить про багатогранність, певну мозаїчність цього феномена, з другого — про його цілісність і всеохопність. Функціонально ж міфологія є певним синтезом первісних вірувань і сучасних уявлень про світобудову і людське буття.

Міф став об'єктом наукових досліджень ще в давні часи, але й досі не існує загальноприйнятого трактування цього феномена. Починаючи з античності, термін “міф” набуває багато значеннєвих відтінків: “прикрашена історична подія” (Геродот), “алегоричне оповідання” (Ф. Бекон), “первісна релігія” (Дж. Фрезер), своєрідний опис природних явищ (М. Мюллер), важливий елемент у системі знакових структур (К. Леві-Стросс). Як слушно зауважує М. Еліаде: “Важко знайти таке визначення міфу, яке було б прийняте всіма вченими і водночас доступне й неспеціалістам. Чи можливо взагалі знайти універсальне визначення, здатне охопити всі міфи і всі функції міфів...?” [1, 11].

Втім, треба зробити застереження: міфотворчість і теорія міфу не збігаються в часі. Теорія

міфу є надбанням наукової думки ХІХ–ХХ ст. На межі цього часу вимальовуються перші обриси і теорії політичного міфу. Вона була започаткована у праці Ж. Сореля “Роздуми про насильство” (1906 р.), у якій міф розглядався як явище соціальне [2]. Міф, за Ж. Сорелем, це щось інтуїтивно цілісне, символічно образне, необхідний елемент світосприйняття певної соціальної групи, виявлення волі до влади провідної соціальної сили. Роздуми Ж. Сореля про еволюцію людини і соціуму вперше привнесли у тогочасний інтелектуальний дискурс ідею соціального міфу як фактора суспільної організації і трансформації людських спільнот.

У політичній науці кінця ХХ — початку ХХІ ст. по-новому актуалізуються дослідження символічних форм, серед яких особливе місце відводиться міфологічному символізму, у тому числі й в контексті державотворення, регіональної політики, відродження національної свідомості [3, 4]. Крім того, сучасна політична міфотворчість вносить певні корективи у розвиток традиційних галузей політичного знання. Так, політична ідеологія під впливом трансформації міфологічних парадигм набуває нових ознак — аж до ототожнення ідеологічних принципів та вкорінених у суспільну свідомість політичних міфологем. Таке

розуміння бере початок у “хибній свідомості” (соціологія знання), коли світогляд не створює, а лише відображає реальність, щоправда, не завжди адекватно. Тим не менше, об’єктивна дійсність ніби “говорить” про себе через колективні образні емоційні послання. У такий спосіб міф мотивує політичну дійсність і водночас стає її складовою.

Очевидно, що теоретична цінність міфу полягає саме у комплексності цього поняття: його не можна звести до будь-якого наведеного вище визначення. “Міф, — пише Ф. Кессіді, — це особливий тип світосприйняття, специфічне, чуттєве уявлення про явища дійсності... У міфології відобразились... уявлення про світ і саме життя. Пізнання супроводжує міф, але не складає його первинного ядра: сутність міфу не в поясненні, а в об’єктивації суб’єктивних вражень і переживань, коли продукти уявлень... сприймаються як дійсність зовнішнього світу” [5, 300]. За допомогою міфу можна описати будь-яку сферу людської життєдіяльності. Міфологія — це “цілий світ... Лише в межах такого світу можливими стають певні усталені його образи, які згодом перетворюватимуться на вічні поняття” [6, 105].

Нерідко міфологічне мислення протиставляється сучасному (постіндустріальному, інформаційному) мисленню. Таке протиставлення, на нашу думку, є помилковим. Доволі часто прибічники такого, суто раціонального підходу у “боротьбі” з міфами використовують інші міфи, посилюючи і одні, й інші. Насправді можливість знищити міф — це теж міф. Спроба руйнування одного міфу неминуче призводить до створення нового. Адже саме завдяки своїй унікальності, що ґрунтується на нерозривному взаємозв’язку архаїчного і сучасного і постійному “підживленні” одне одного, міфи існують тисячоліттями. Справедливим у цьому сенсі є зауваження О. Потєбні: “...створення міфу не є ознакою одного якогось часу” [7, 263].

Особливістю міфології є те, що вона не пояснює реальної дійсності, а використовує її для створення ілюзії, гармонійної конструкції, своєрідної системи координат свідомості, специфічного відтворення суспільних явищ. Як система, вибудована сукупністю символів (сми́слів, значень), вона інтерпретує дійсність і надає їй не-суперечливої аксіоматичності.

Міф — це атрибут людської свідомості, сутність якого становить цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення реальності.

З уведенням в обіг політичної теорії поняття політичного міфу, видозмінюється і технологічна галузь політичних досліджень. Політичні техно-

логії набувають нового значення. У Е. Кассіра знаходимо визначення політичних міфів як штучних технологічних форм, які він протиставляє спонтанній архаїчній міфотворчості.

Отже, політичний міф, як і будь-який інший міф, використовується у форматі ціннісної дихотомії добра і зла. Більше того, “технологічне” тлумачення політичного міфу виходить з традиційної техніки створення міфологізованих образів, які допомагають символічному товару утвердитися на політичному ринку.

Загалом архаїчні й сучасні політичні міфи істотно відрізняються. Якщо архаїчна міфологія є переважно космологічно змодельованою, то сучасна відзначається соціальним спрямуванням. Основним завданням архаїчного міфу було пояснення світу, побудова єдиної цілісної картини світобуття. Метою ж сучасного політичного міфу є своєрідне обґрунтування життя соціуму, певна інтерпретація суспільних процесів. Нинішня міфотворчість ускладнюється переоцінкою тривалого історичного процесу, взаємообміном культур і традицій, новими тенденціями суспільного розвитку. Через поширення міфологем формується нова світоглядна парадигма, яка, за умови схвалення їх політичними суб’єктами та сприйняття суспільством, може перетворитися на дієву ідеологію.

Міфи володіють великим потенціалом соціальної мобілізації. Вони можуть і конструювати, і коригувати соціальну реальність. Ж. Сорель вважав, що соціальне значною мірою визначається ірраціональними прагненнями душі, які містифікуються уявленнями про справедливість, а не обумовлюються раціональними ідеями, аналітичними розрахунками. Створюючи теорію соціальних міфів, Ж. Сорель досліджував, зокрема, міфологічні структури революції і зазначав, що міф є реалізацією колективних прагнень через колективну волю і дію. Суспільний устрій та його ідеологічні концепції ґрунтуються, за Ж. Сорелем, на тому розумінні соціального і політичного, яке не є системою раціональних конструкцій. Це результат сукупності образів (міф) і волі народу (мобілізація). Для Ж. Сореля міф є альтернативною формою існування ідей, тобто раціональних форм знання. У цьому протиставленні міф характеризується тотальністю, всеосяжністю. Коли ж з’являються якісь форми раціоналізації міфу, то це означає, що його буття короткочасне.

Зауважимо, що інформаційне суспільство внесло певні корективи в теорію соціальних міфів. Сучасні міфи є водночас і раціональними, і ірраціональними. Свого часу роздуми Ж. Сореля

були неоднозначно сприйняті науковою спільнотою, однак вони актуалізували переосмислення проблем суспільного розвитку, співвідношення ідеології і міфології, з'ясування ролі політичного міфу в символічному світі політики.

Політична міфологія стала виокремлюватися в самостійну галузь політичної науки. Дослідники підхопили естафету Ж. Сореля і почали вивчати не лише міф як такий, а й політичний міф як результат інтелектуальної і суспільної діяльності, як засіб політичних маніпуляцій, як спосіб досягнення політичного світу і впорядкування суспільної свідомості та поведінки. Поняття “політичний міф” у сучасній науковій літературі стало важливим інструментом пізнання свідомості людей, політики, політичної поведінки лідерів, еліт, особистостей. Крім того, політичний міф став не лише істотним елементом політичної культури суспільства — він детермінується історичною та соціальною його пам'яттю, його традиціями, нормами й цінностями, моделями взаємин людини і суспільства, що, звичайно ж, позначається на діяльності політичних лідерів та інституцій.

Політичний міф — це певна модифікація вірувань і уявлень про політичну реальність, які мають мобілізуючий характер та реально впливають на поведінку людей і перебіг політичних процесів. Міфологічні моделі світу становлять основу ментальності, визначають реакцію суспільства на ті чи інші реформи та їх доцільність, ставлення до сучасних політичних подій та до історичного минулого.

Сучасний політичний міф став засобом тотального впливу на людину. За його допомогою конструюється й легітимізується соціальна і політична реальність. Для його поширення використовуються наукові теорії, створюються певні образи і гасла, які перетворюються на стереотипи масової свідомості. Зокрема, структурна теорія міфу допомогла К. Леві-Строссу [8] розкрити механізм міфотворення через виявлення сукупності несвідомих логічних операцій та інструментів для вирішення світоглядних суперечностей. Принцип єдності чуттєвого і раціонального, якого дотримувався К. Леві-Стросс, став методологічним інструментом творення сучасних політичних міфів.

Міфологічні свідомості на різних етапах розвитку суспільства притаманні певні специфічні ознаки. Зокрема, комп'ютеризація сучасного суспільства обумовлює розвиток віртуального світу з властивими йому міфами. Міфологічна свідомість може ефективно поєднувати різні часові проміжки, а відтак допомагає виявити міфічні ар-

хетипи минулого в поведінці сучасних політичних акторів. М. Еліаде в праці “Космос та історія”, досліджуючи моделі простору і часу, характерні для міфологічної свідомості, стверджував, що “через усі покоління проходить червоною ниткою опір конкретному історичному часу й прагнення періодично повертатися до міфологічної Першооснови, до “Великого часу” [9, 127]. Разом з тим, за влучним висловом О. Лосева, “міф є даною в словах особистісною історією” [10, 151].

Для вироблення узагальненого розуміння сутності політичного міфу слід розглядати його як універсальну конструкцію, яку можна наповнювати конкретним політичним змістом [11, 23–27]. Кожна з новостворених теорій обґрунтовує своє тлумачення, своє визначення міфу. До “класичних” теорій архаїчного міфу додаються “новітні”, за допомогою яких витлумачуються політичні й соціальні міфи. Виникає ситуація, коли без достатніх на те підстав міф починає сприйматися як щось таке, що перебуває поза критикою, як гра фантазії. Втім, сучасна політична практика свідчить, що міф перетворюється на дієвий інструмент впливу на масову свідомість, а відтак розглядається як сутнісний елемент структури політичного світогляду. Більше того, у наукових дослідженнях поняття політичного міфу стає важливим інструментом для з'ясування особливостей політичної діяльності, політичної поведінки, політичних конфліктів тощо.

Політичний міф у його сучасному розумінні можна вважати певною світоглядною системою, яка, з теоретичної точки зору, включає такі структурні елементи, як архетип певної ситуації, пов'язаної з використанням заходів соціального регулювання і примусу; зміст конкретного досвіду, отриманого в ситуаціях, об'єднаних цим архетипом; сукупність алегоричних образів-міфологем, функціональна символіка яких співвідносить “бажане” з “дійсним”, тобто зі сформованим архетипом. Аксиологічна цінність політичного міфу полягає в можливості викликати до життя архетип, який дасть змогу задати певний мотив діяльності — через політичну рекламу, ритуал, містерію. Архетип уможлиблює поєднання бажаного і дійсного спочатку в міфологічних категоріях (мовою політичних метафор), а згодом і в політичній діяльності.

Політичний міф певним чином моделює дійсність, містифікує політичну реальність, утворюючи своєрідний структурний елемент свідомості — міфологічну свідомість, яка дає можливість спростити складний світ політики завдяки цілісному і гармонійному світосприйняттю, заснова-

ному на вірі, а не на логічному знанні з його внутрішніми суперечностями.

Основними ознаками сучасного політичного міфу є його цілісність, універсальність, консервативність, синкретичність, бінарність, персоніфікований та маніпулятивний характер, архетипність, символічний супровід.

Суб'єктами політичної міфотворчості можуть бути певні політичні угруповання (партії, рухи, об'єднання), етнічні спільноти, органи державної влади, окремі особистості (політичні лідери) тощо.

Саме тому ефективним є використання політичного міфу в кризові періоди суспільного розвитку. За його допомогою суспільство може відновлювати зруйновану картину світу. Політичний міф є інтегрованою формою міфологічної і політичної свідомості; цей особливий міф зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру політичних процесів.

Міфологічний світогляд існує за законами внутрішніх ціннісних взаємозв'язків, з яких вибудовується й ідеалізується більшість символів сучасності. У процесі міфологізації формується світобачення, життєві плани, спосіб життя, які "переводять" ідеї та символи в практичну площину. Внаслідок цього міфологічний світогляд наповнюється реальними образами. У створеній реальності спосіб дій людини, її культура, наука, суспільний устрій настільки взаємопов'язані, що міфологічність стає системною характеристикою

світогляду. Щораз актуалізуються не лише образи, знаки та символи стародавніх міфів, а й сам підхід, сам принцип внутрішнього взаємозв'язку. Зрештою, наповнені позитивним змістом знаки, символи, ідеї слугуватимуть добрим підґрунтям для формування нової ціннісної парадигми.

Література

1. *Елиаде М.* Аспекти мифа / Пер. с франц. В. Большакова. — М.: Академ. проект, Парадигма, 2005. — 224 с.
2. *Сорель Ж.* Размышления о насилии / Пер. с франц. В. М. Фриче. — М.: Польша, 1907. — 163 с.
3. *Шайгородський Ю. Ж.* Політика: взаємодія реальності міфу. — К.: Знання України, 2009. — 400 с.
4. *Головатий М. Ф.* Політична міфологія: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2006. — 144 с.
5. *Кессиди Ф. Х.* От мифа к логосу (Становление греч. философии). — М.: Мысль, 1972. — 312 с.
6. *Шеллинг Ф. В.* Философия искусства. — М.: Мысль, 1966. — 496 с.
7. *Потебня А. А.* Слово и миф. — М.: Правда, 1989. — 622 с.
8. *Леви-Стросс К.* Структурная антропология / Пер. с франц. В. В. Иванова. — М.: Академ. проект, 2008. — 555 с.
9. *Елиаде М.* Космос и история— М.: Прогресс, 1987. — 312 с.
10. *Лосев А. Ф.* Бытие. Имя. Космос. — М.: Мысль, 1993. — 958 с.
11. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные технологии двадцатого века. — М.: "Рефл-бук"; К.: "Ваклер", 1999. — 352 с.

У процесі міфологізації формується світобачення, життєві плани, спосіб життя, які "переводять" ідеї та символи в практичну площину. Символи, ідеї, знаки, що наповнені позитивним змістом, слугуватимуть добрим підґрунтям для формування нової ціннісної парадигми.

В процессе мифологизации формируется мировоззрение, жизненные планы, образ жизни, которые "переводят" идеи и символы в практическую плоскость. Символы, идеи, знаки, наполненные позитивным содержанием, послужат хорошей основой для формирования новой ценностной парадигмы.

During mythologization the vision, life plans, life style are formed providing practical ideas and symbols of meaning. Symbols, ideas, characters, filled with positive content, will serve as a good basis for the formation of a new value paradigm.

Надійшла 20 січня 2011 р.